

Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (*Oberlandesgericht Posen*) w polityce terroru i eksterminacji

Bogumił Rudawski

***Oberlandesgericht Posen*, czyli Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu – najwyższy niemiecki sąd powszechny dla Kraju Warty – był jednym z instrumentów eksterminacji obywateli polskich w okresie okupacji. Sąd ten skazał ogółem prawie 1700 osób, w większości Polaków zaangażowanych w konspirację. 472 osoby usłyszały wyrok śmierci.**

W okupowanej Polsce, w tym w Kraju Warty, funkcjonowały przez cały okres wojny różne rodzaje sądów niemieckich. Pierwszymi tworzonymi na zajmowanych przez Wehrmacht ziemiach polskich były wojskowe sądy doraźne i polowe, policyjne sądy doraźne oraz sądy specjalne (*Sondergericht*). Równoległe do sądownictwa doraźnego i specjalnego rozpoczęto budowę powszechnego niemieckiego wymiaru sprawiedliwości. W Kraju Warty sądownictwo powszechne zorganizowane zostało na wzór rozwiązań przyjętych w ustroju sądowym Rzeszy Niemieckiej. Na czele całego lokalnego wymiaru sprawiedliwości stał Wyższy Sąd Krajowy, podporządkowane zostały mu sądy krajowe (*Landgericht*), a najniżej w hierarchii znajdowały się sądy obwodowe (*Amtsgericht*). Przy sądach powstały urzędy prokuratorskie oraz więzienia.

W zakresie spraw cywilnych okupacyjny wymiar sprawiedliwości brał udział w germanizacji Kraju Warty. Sądy okupacyjne służyły legalizacji działań

Redakcja:

Bogumił Rudawski

Korekta:

Hanna Różanek

**Instytut Zachodni
im. Z. Wojciechowskiego**

ul. Mostowa 27A
61-854 Poznań

tel. (+48) 61 85 27 691

izpozpl@iz.poznan.pl

www.iz.poznan.pl

germanizacyjnych, sankcjonując działania innych instytucji hitlerowskiego aparatu władzy. Przykładowo uczestniczyły one w procederze masowych wywłaszczeń Polaków z posiadanego majątku. Dalej, ze względów polityczno-rasowych unieważniały małżeństwa między Polakami i Niemcami. Przy sądach obwodowych erylowano ponadto specjalne sądy zajmujące się sterylizacją osób podejrzanych o choroby dziedziczne (*Erbgesundheitsgerichte*, „sądy sterylizacyjne”). Ofiarą tych eugenicznych praktyk sądowych byli przede wszystkim Niemcy. Całość różnych spraw cywilnych nadzorowana była przez senat cywilny (*Zivilsenat*) *OLG Posen*.

Przed drugą izbą sądu – senatem karnym (*Strafsenat*) – odbywały się sprawy karne. Bez wyjątku były to sprawy o charakterze politycznym, które podzielić można na dwie główne grupy – sprawy członków konspiracji polskiej oraz sprawy osób podejrzanych o defetyzm. Sprawy o defetyzm odbywały się wyłącznie w ostatnich miesiącach funkcjonowania Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu, tj. w 1944 r. Udało się zidentyfikować 59 procesów sądowych osób oskarżanych o „obniżanie zdolności bojowych III Rzeszy” (*Wehrkraftzersetzung*). Oskarżonymi o defetyzm byli Niemcy, „gderacze i czarnowidze”, jak ich nazwano w jednym z wyroków sądowych, którzy zwątpili w zwycięstwo III Rzeszy i przywódczy geniusz Adolfa Hitlera.

Jednak ponad 70% całej działalności senatu karnego – co najmniej 217 procesów – stanowiły sprawy związane z przynależnością do organizacji konspiracyjnych. Przepuszczalnie pierwsze sprawy tego typu, jak i w ogóle pierwsze rozprawy zorganizowane przez senat karny, datować można na lipiec 1941 r. Wynikało to z tego, iż postępowania w sprawie przestępstw o charakterze politycznym prowadzone były przez Trybunał Ludowy (*Volksgerichtshof*) w Berlinie. Prowadzono tam m.in. dochodzenia dotyczące kilku tajnych polskich organizacji działających w Kraju Warty, jak np. Stronnictwo Narodowe, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich, Czarny Legion oraz Kujawski Związek Polityczno-Literacki. Po zakończeniu danego postępowania sprawa przekazywana była do rozpatrzenia Sądowi Wojennemu Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) albo właśnie Trybunałowi Ludowemu. Ten ostatni, przykładowo, 18 grudnia 1941 r. wydał wyrok śmierci na Antoniego Wolniewicza,

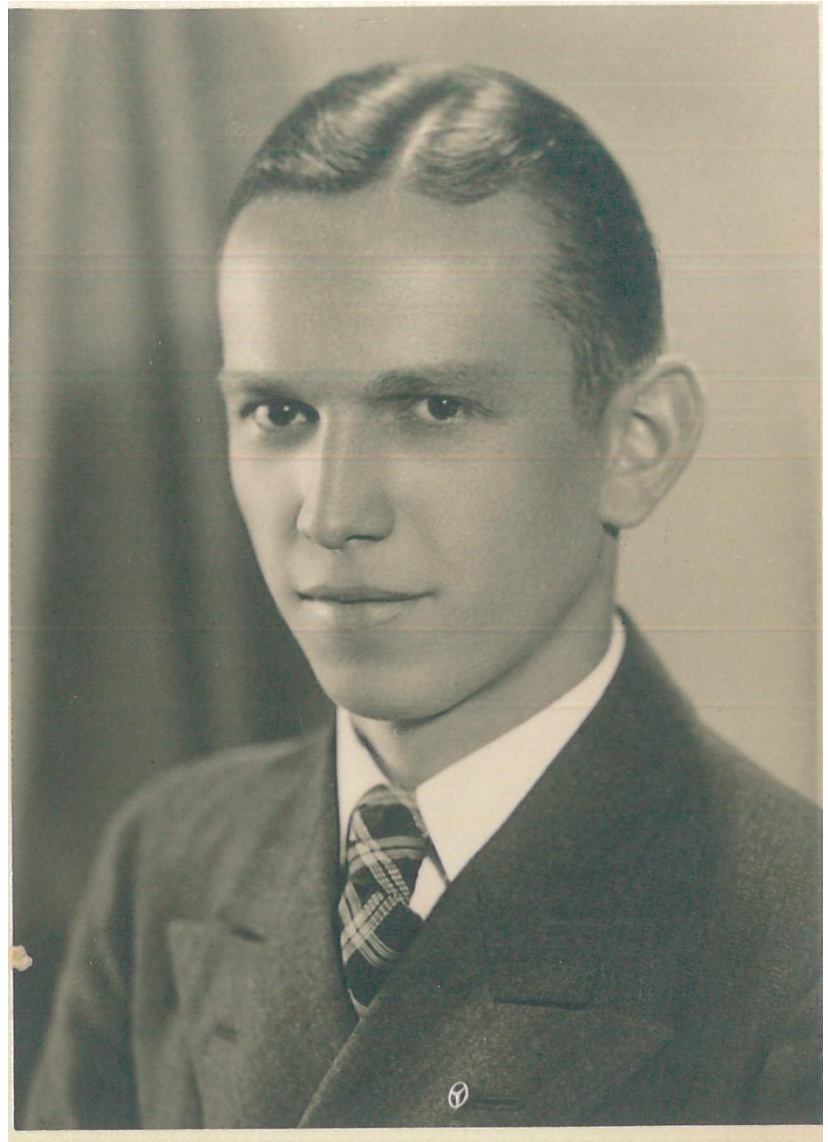
twórcę i komendanta Narodowej Organizacji Bojowej, konspiracyjnej organizacji, której trzon stanowiło Stronnictwo Narodowe. Uzupełniająco można dodać, że Trybunał Ludowy przez cały okres wojny wydał wyroki przeciwko 969 obywatelom polskim.

Od końca 1941 r. Trybunał Ludowy rozpoczął jednak przekazywać sprawy polityczne skierowane przeciwko Polakom właściwym wyższym sądom krajowym. Związane to było przede wszystkim z wprowadzeniem 4 grudnia 1941 r. rozporządzenia o postępowaniu karnym przeciwko Polakom i Żydom. Rozporządzenie to, ustanawiające de facto odrębne ustawodawstwo dla Polaków, wprowadzało drakońskie kary, w tym przede wszystkim karę śmierci, za wszelkie przejawy oporu wobec Niemców. Przejęcie spraw politycznych wyznaczyło nowy etap w działalności Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu – okres niczym nieograniczonego terroru, który trwał przez cały rok 1942. I tak przykładowo, 72 procesy, w których osądzono 601 osób, dotyczyły członków Narodowej Organizacji Bojowej (Stronnictwa Narodowego). 42 rozprawy odnosiły się do działalności Wojskowej Organizacji Ziemi Zachodnich. Na procesie w dniu 18 czerwca 1942 r. na karę śmierci skazany został Leon Kmiotek, dowódca organizacji, a 17 października 1942 r. jego zastępca Edmund Horowski. 14 rozpraw Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu poświęconych było działalności Kujawskiego Związku Polityczno-Literackiego. Główne rozprawy członków organizacji, która „pod przykrywką stowarzyszenia literackiego postawiła sobie za cel uwolnienie wszystkich polskich obszarów od niemieckiego panowania”, miały miejsce w przeciągu miesiąca – od 30 września do 29 października 1942 r. na sesjach wyjazdowych *OLG Posen* w Budziszynie, Zittau, Dreźnie oraz Görlitz. Należy tu bowiem nadmienić, że połowa rozpraw sądu odbywała się w miastach innych niż Poznań. Spośród pozostałych ugrupowań konspiracyjnych na uwagę zasługuje też Czarny Legion, lokalna organizacja konspiracyjna zawiązana w Gostyniu. Proces funkcjonariuszy i członków Czarnego Legionu przed Wyższym Sądem Krajowym odbył się na sesji wyjazdowej w Zwickau w dniach 11-13 maja 1942 r. Przed sądem stanęło wówczas 39 oskarżonych, wśród których znaleźli się m.in. przywódcy Czarnego Legionu – dowódca Marian Marciniak i jego zastępca

Józef Moskwa. 12 osób, którym sędziowie zarzucili sprawowanie funkcji kierowniczych, otrzymało karę śmierci.

Fot. 1. Władysław Gnacek (1907–1943). Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu z dn. 23–24.09.1943 r. skazany na karę śmierci za działalność w Związku Walki Zbrojnej – Armii Krajowej. Stracony 13.10.1943 r. w więzieniu w Rawiczu. Na zdjęciu z żoną Emilią. Zdjęcie ze zbiorów rodziny Grześkowiaków.

Fot. 2. Tadeusz Grześkowiak (1913-1942). Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu z dn. 8.06.1942 r. skazany na karę śmierci za działalność w Narodowej Organizacji Bojowej - Stronnictwie Narodowym. Stracony 15.07.1942 r. w więzieniu we Wrocławiu. Zdjęcie ze zbiorów rodziny Dąbrowskich.

Fot. 3. Stefan Królewski (1905-1942). Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu z dn. 9.06.1942 r. skazany na karę śmierci za działalność w Narodowej Organizacji Bojowej - Stronnictwie Narodowym. Stracony 14.07.1942 r. w więzieniu we Wrocławiu. Zdjęcie ze zbiorów IZ, Dok. IV-155. Dar Barbary Lisowskiej-Soenke.

Fot. 4. Sabina Malińska (1913-1943). Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu z dn. 29-31.05.1943 r. skazana na karę śmierci za działalność w Narodowej Organizacji Bojowej - Stronnictwie Narodowym. Stracona 8.07.1943 r. w więzieniu w Dreźnie. Zdjęcie ze zbiorów IZ, Zbiór fotografii uczestników konspiracji wielkopolskiej.

Od 1942 r. rosła aktywność organów policyjnych w sądzeniu Polaków oraz ingerencje w działania wymiaru sprawiedliwości w Kraju Warty. 18 września 1942 r., nowo mianowany minister sprawiedliwości Otto Georg Thierack, symbol całkowitego upadku rządów prawa w III Rzeszy, oraz Heinrich Himmler, szef policji niemieckiej i SS, zawarli porozumienie, na podstawie którego ściganie karne Polaków przeniesione zostało z organów wymiaru sprawiedliwości na policję. W ten sposób do początku 1943 r. powszechny wymiar sprawiedliwości stracił większość spraw, które przejęły policja i instytucje policyjne. Dotyczyło to też *OLG Posen*, dlatego też nieprzypadkowo w ostatnich miesiącach działalności sąd ten sędził Niemców, a nie Polaków.

Charakteryzując Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu nie sposób nie wspomnieć o sędziach-funkcjonariuszach, pracujących w nim. Pracami sądu, jak i całego niemieckiego wymiaru sprawiedliwości na Kraj Warty, kierował Hellmut Froböŕ. Urodzony na Śląsku w 1884 r. Froböŕ był z wykształcenia prawnikiem, ale nie pracował w swoim zawodzie. W 1919 r. związał się administracją pruską i rozpoczął pracę referenta w Prezydium Policji w Berlinie. Stamtąd został skierowany do Gdańska, gdzie w 1921 r. objął najpierw stanowisko dyrektora policji, a trzy miesiące później prezydenta policji, które piastował do wybuchu II wojny światowej. Od początku swojej kariery urzędniczej Froböŕ sympatyzował z ruchem nazistowskim, chociaż do NSDAP wstąpił dopiero w 1937 r. Jako szef policji współpracował z gdańskim kierownikiem NSDAP Albertem Forsterem oraz z prezydentem Senatu Wolnego Miasta Gdańska Arthurem Greiserem. I to właśnie Greiser sprowadził go do Poznania.

Fot. 5. Zaprzysiężenie Hellmuta Frobösa na prezydenta *OLG Posen*, 2.04.1940 r., „Ostdeutscher Beobachter”, nr 93, 3.04.1940 r.

Fot. 6. Walter Borck. Zdjęcie ze zbiorów Archiwum Państwowego w Poznaniu, Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu, sygn. 85, akta personalne.

Bliskim współpracownikiem Frobösa był dr Walter Borck, przewodniczący senatu karnego. Borck związany był z sądami niemieckimi m.in. w Pile (Schneidemühl) i Głogowie (Glogau), gdzie rozwijał karierę prawniczą. W *OLG Posen* pracował od 1939 r. do końca okupacji. Przewodniczył większości rozpraw karnych, skazując na karę śmierci 338 osób.

Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu pracował do 10 stycznia 1945 r. Froböswi udało się w ostatnich tygodniach wojny wywieźć lub zniszczyć część akt. Niektóre pozostały na miejscu w Poznaniu, jak np. akta personalne sędziów (dostępne obecnie w Archiwum Państwowym w Poznaniu). Znaczącemu ograniczeniu uległa też liczba personelu, a niektórzy sędziowie zostali przydzieleni do *Einsatzu* (kopania umocnień ziemnych przeciwko wojskom radzieckim) lub *Volkssturmu*. Definitywnym końcem prac *OLG Posen* był 20 stycznia 1945 r., kiedy zarządzono ewakuację z *Gauhauptstadt Posen*.

*

Działalność sądu była przedmiotem badań podjętych w Instytucie Zachodnim. Ich wyniki przedstawiono w XVIII tomie *Documenta Occupationis* pt. „Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu 1939–1945. Zarys działalności wraz z wyborem dokumentów”, gdzie można znaleźć listę osób, które stanęły przed tym sądem. Ponadto w zasobie archiwalnym Instytutu znajdują się wyroki wydawane przez sąd. Są one dostępne pod sygnaturą IZ Dok. I-983.

(36)

135

2 OJs.3/42

*Alten Forderungen an
die Pöhlle am
15.02.42
J. J. Korczak*

*Eigenen am
15.02.42
G. J. Korczak*

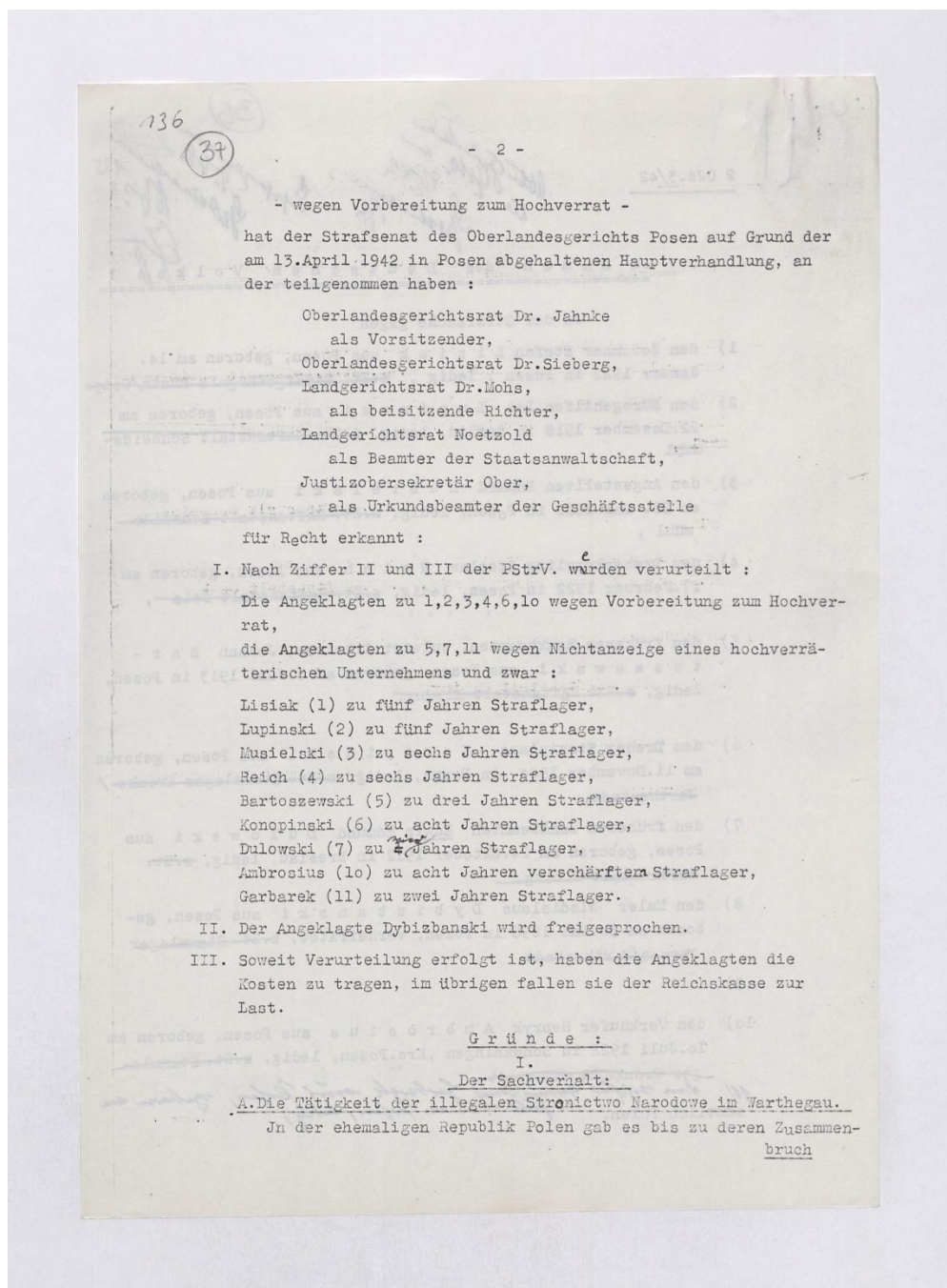
Im Namen des Deutschen Volkes !

In der Strafsache gegen

- 1) den Zeichner Stefan L i s i a k aus Posen, geboren am 14. Januar 1922 in Posen, ledig, ~~z. Zt. Strafgefängnis Rhein/Ostpr.~~
- 2) den Bürohilfen Leo L u p i n s k i aus Posen, geboren am 22. Dezember 1918 in Berlin, ledig, ~~z. Zt. Haftanstalt Schneidemühl~~,
- 3) den Angestellten Eduard M u s i e l s k i aus Posen, geboren am 22. Mai 1921 in Posen, ledig, ~~z. Zt. Haftanstalt Schneidemühl~~,
- 4) den Dreherlehrling Czeslaw R e i c h aus Posen, geboren am 27. Februar 1922 in Posen, ledig, ~~z. Zt. Haftanstalt Cole~~,
- 5) den früheren Bankbeamten, zuletzt Arbeiter, Johann B a r t o s z e w s k i aus Posen, geboren am 7. Juni 1913 in Posen, ledig, ~~z. Zt. Haftanstalt Elbing~~,
- 6) den Dreher Stanislaus K o n o p i n s k i aus Posen, geboren am 11. November 1920 in Posen, ledig, ~~z. Zt. Stammlager Wrenke/Warthstadt~~,
- 7) den früheren Bankbeamten Edwin Edmund D u l o w s k i aus Posen, geboren am 24. Oktober 1912 in Breslau, ledig, ~~z. Zt. Haftanstalt Elbing~~,
- 8) den Maler Wladislaus D y b i z b a n s k i aus Posen, geboren am 30. Mai 1898 in Posen, verheiratet, ~~z. Zt. Stammlager Wrenke/Warthstadt~~,
- 9) ...
- 10) den Verkäufer Henryk A m b r o s i u s aus Posen, geboren am 10. Juli 1922 in Schwaningen, Krs. Posen, ledig, ~~z. Zt. Stammlager Wrenke/Warthstadt~~

*11) ~~den Arbeiter Henryk Ambrosius aus Posen, geboren am 10. Juli 1922 in Schwaningen, Krs. Posen, ledig, z. Zt. Stammlager Wrenke/Warthstadt~~
sämmtlich Polen, *geboren am 10. Juli 1923 in Posen, ledig**

Fot. 7. Pierwsze dwie strony wyroku OLG Posen przeciwko Stefanowi Lisiakowi i in., IZ, Dok. I-983.

Dr Bogumił Rudawski – pracownik Instytutu Zachodniego, historyk, zajmuje się dziejami okupacji niemieckiej w Polsce i II wojną światową.